

opnå den russiske kejsers arveafkald.

Christian VIII havde ganske rigtigt brug for en retlig begrundelse for statsenheden på de vilkår, han selv ønskede lagt til grund for dens opretholdelse. Det mente han, at Ostwald kunne give ham, men dette retlige grundlag hjalp kun, for så vidt det kunne være basis for en afgørelse på stormagtsplan, og det var i højeste grad et realpolitisk spørgsmål.

Arvefølgediskussionen var i mange henseender en diskussion, der vikarierede for en debat om rigets enhed og sikkerhed, og det var en sag, som helt lå i stormagternes hånd. Det var regeringen og også kongen på det rene med, og selv om dette ikke har været Poul Jensens anliggende, havde det nok været på sin plads stærkere at antyde de realpolitiske forhold, som også for samtiden gav arvefølgesagen dens dybe politiske betydning.

Disse bemærkninger er kun tænkt som antydningen af et supplement til bogens suveræne behandling af det snævre personspil om kongen i forbindelse med arvefølgesagen. Her som overalt i bogen fremlægges i tætte kolonner nyt stof, og der tegnes med stærke strøg linier, der er begyndelsen til et sandere billede af dansk politik under Christian VIII.

H. P. Clausen

H. V. Gregersen: Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i Sønderjylland. (Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 42, 1970). 2. halvbind, 936 s.

I 1966 udsendte den utrættelige H. V. Gregersen første bind af en samlet udgave af breve fra og til Laurids Skau. Det omfattede breve mellem

Skau og hans politiske venner i København. Nu foreligger det andet og afsluttende bind af udgaven, og det indeholder Skaus brevveksling med sine sønderjyske venner. Bindet har måttet deles i to dele for at rumme det rige brevstof.

De aftrykte breve strækker sig i tid fra august 1837, da Laurids Skau skrev til P. C. Koch, frem til maj 1864, da sønnen Peter Skau modtog det sidste brev fra faderen, dateret dagen før dennes død. I øvrigt har Gregersen ikke valgt en kronologisk opdeling af brevene. Han bringer dem i stedet samlet om de enkelte adressater og brevskrivere, og det er jo også den overskueligste fremgangsmåde.

Størst interesse har nok de store grupper af breve mellem Skau og henholdsvis Chr. Flor og Johan Wegener. Alene Flor-brevene fylder et godt stykke over 200 sider. Hertil slutter sig brevvekslinger mellem Skau og Peter Hiort Lorenzens børn og mellem Skau og hans egne børn. Også de giver en række interessante og nye træk til belysning af Laurids Skaus personlighed og hans virke.

Som i det første bind giver udgiveren i noterne uddrag af andre samtidige breve til belysning af enkeltheder i de aftrykte Skau-breve. Herved bringer denne store udgave et endog meget stort brevstof for perioden ca. 1837 til 1864. Den fortræffelige liste over brevene i de to bind, der er anbragt sidst i 2. halvbind, strækker sig over 23 tæt trykte sider og aflægger et smukt vidnesbyrd om det vældige materiale, der er fremlagt, og om den flid, der har været forudsætningen for fremlæggelsen.

Gregersen har valgt den fremgangsmåde at aftrykke hele Skaus brevveksling, således at også breve, der tidligere har været offentliggjort i forsvarlige og let tilgængelige udgaver,

er genoptrykt i værket. Der kan, som det også blev gjort her i tidsskriftet ved omtalen af første bind, rettes indvendinger mod denne metode. Men det skal tilføjes, at man derved sættes i stand til i en sjælden grad at følge Laurids Skaus gerning og personlige udvikling i sammenhæng. H. V. Gregersens teknik med de mange, vel doserede brevcitater i noterne, gør det yderligere indbydende at læse brevudgaven i sin helhed, og det er en sjældenhed ved et værk som dette.

Foruden med det nævnte brevregister har Gregersen forsynet værket med et sag- og et navnerregister, og han har udarbejdet en tidstavle over de begivenheder, der er omtalt i noterne. På denne måde har han gjort arbejdet let for den læser, der først og fremmest vil gennempløje værket for at lære Skau og hans tid at kende.

Med denne udgave har H. V. Gregersen afsluttet et stort og værdifuldt arbejde med at samle de kendte og en meget stor mængde hidtil utrykte og til dels ukendte Skau-breve. Med en enestående energi har han gennemgået arkiver og håndskriftssamlinger for at bringe brevene til veje, og man må beundre den indsigt og den utrættelighed, hvormed han har udarbejdet denne brevuegave.

Dermed har H. V. Gregersen hjulpet kommende forskere, der går i gang med emner fra de afgørende år for den sønderjyske danskhed. Men han har tillige gjort sig fortjent ved med udgaven at have givet Skau en bedre placering i den historiske sammenhæng, end han har haft siden P. Lauridsen i sit værk »Da Sønderjylland vågnede« bragte afsløringen af, at Christian Flor havde forfattet de taler, hvormed den unge Laurids Skau havde sin sensationelle, politiske debut.

H. P. Clausen

Sigurd Jensen: Levevilkår under besættelsen. Træk af den økonomiske udvikling i Danmark under den tyske besættelse 1940–45. (Gyldendal, 1971). 325 s.

Sigurd Jensens bog om besættelsestidens økonomiske og sociale forhold har man set frem til. Mange forhold under besættelsen bliver først fuldt ud forståelige, når de sættes ind i et økonomisk og socialt sammenhæng. Desværre skuffer bogen lidt på dette område, men måske er det blot tale om et uheldigt titelvalg. Som det er blevet fremhævet i flere avisanmeldelser, handler bogen ikke først og fremmest om de sociale og økonomiske forhold her i landet under besættelsen, men derimod om de dansk-tyske forhandlinger om økonomiske forhold, primært om de to landes eksport og import. Da Tysklands største interesse ved disse forhandlinger var at få så stor en mængde landbrugsvarer fra Danmark som muligt, kommer landbrugets problemer til at spille en stor, måske for stor rolle, i bogen. Et andet tysk hovedsynspunkt i forhandlingerne var, at Danmark så vidt muligt skulle forsynes med de varer, der var nødvendige for at holde de vigtigste grene af det danske erhvervsliv i gang; ellers ville den danske eksport til Tyskland falde. Sigurd Jensen understreger, at flere af de ledende tyske forhandlere, deriblandt den tyske hovedforhandler i regeringsudvalget, dr. Walter, indtog en positiv holdning over for Danmarks økonomiske problemer. Med deres betydelige administrative og økonomiske viden kunne de tyske forhandlere se, hvor stort et udbytte, der med rimelighed kunne tages fra Danmark. Resultatet blev, at Danmark økonomisk ikke blev nær så hårdt ramt af den tyske besættelse som Norge og Belgien. En undersøgelse, fore-